

Živko Bjelanović
Fakultet prirodoslovno-matematičkih
znanosti i odgojnih područja
N. Tesle 12, HR-21000 Split

POSEBNOSTI U NORMIRANJU PREZIMENSKOG LEKSIKA

Ovdje je riječ o normiranju prezimena i to prezimena kojima je izraz oblikovan prepoznatljivim signalima hrvatskoga jezika. Prvi je dio u znaku najčešće vrlo udaljenih odgovora na pitanje treba li normirati prezimenski leksik kad je on višestoljetnom upotrebom stabiliziran, pravno verificiran i dobrim dijelom spontano prilagođen jezičnoj normi.

Polazeći od stajališta da su prezimena jezični znakovi i da ona kao i jedinice općeg leksika imaju obje razine jezične upotrebe, standardnu i nestandardnu, autor u drugom dijelu teksta na primjerima dokazuje da i prezimena treba normirati i u odsječnom i u nadodsječnom dijelu izraza, ali da normu, provjerenu u standardizaciji neonomastika i neantroponomastika, treba prilagoditi prirodi prezimena kao leksičkog sloja u kojemu elementi značenjskog trokuta stoje u posebnom odnosu.

Na kraju je riječ i o koristi koju od normiranja prezimenskog leksika može imati hrvatsko jezikoslovlje i u praktičnom i u općeteorijskom smislu.

1. Ponešto o prezimenu kao jezičnom znaku

Lako bi bilo govoriti o posebnostima da stavovi o normiranju prezimenskog leksika nisu suprotstavljeni čak i u ocjeni glavnog pitanja. Otkako traju rasprave o normiranju onomastikā uopće, u različitim je kontekstima kazano u ovih šest-sedam desteljeća¹ da su naša prezimena naslijeđena iz predstandardnog razdoblja, da su ona stabilizirana, pravno verificirana i dobrim dijelom spontano standardizirana višestoljetnom upotrebom, da ona, takva kakva jesu, jesu znakovi po kojima se prepoznaju društveni entiteti u vremenu

¹ Među prvima je o tome pitanju progovorio Đuro Šurmin 1936. godine, v. Antun Šojat, O deklinaciji kajkavskih prezimena s nepostojanim e, *jezik* 1973/74, br. 3–4, str. 110.

i prostoru, da bi primjenom jezične norme svaka promjena u rasporedu njihovih signala sličila promjeni signala u znakova koji se oblikuju kakvom nejezičnom supstancijom (pa bi npr. s promijenjenim rasporedom boja neke zastave zastava izgubila znakovitost za ono što je njome označeno), te da su prezimena najprepoznatljivija značajka po kojoj su osobe svojim identitetom upravo one koje su njome označene da jesu,² ali je kazano i to da su prezimena jezični znakovi, da zbog toga imaju obje razine upotrebe, standardnu i nestandardnu, s većom ili manjom razlikom jedne od druge i u odsječnom i u nadodsječnom dijelu izraza, podjednako u govoru kao i u pismu, da u sintagmatskim odnosima unutar govornog lanca moraju biti ostvarena istim onim kodom kojim se ostvaruju jedinice općeg leksika³ te da korist od normiranja posebnog leksika, a to znači i prezimena, ne može u odnosu na opći leksik biti ništa manja za jezičnu znanost zato što u njegovu normiranju ima posebnosti.

Nesporazumi potječu od ovakva ili onakva shvaćanja sličnosti i razlika koje postoje između ove dvije vrste leksema kad im se jezična priroda promatra kao odnos između triju elemenata značenjskog trokuta: *označitelja*, *označenika* i *značenja*. Već u najznačajnijoj sličnosti prema kojoj su i jedni i drugi jezični znakovi, a jezični su znakovi zato što i jedni i drugi imaju i svoj izraz i svoje značenje, nazire se i vrlo velika razlika: u prezimenā je na sinkronijskoj razini značenje do te mjere osiromašeno da u osnovnom značenju nema od prezimena do prezimena nikakve razlike.⁴ Zato prezimena *Čuk*, *Golub*, *Miš*, *Obad*, *Pivac*, *Sova*, *Svraka*, *Štakor*, *Trut*, *Tuka* ili prezimena *Mrak*, *Mraz*, *Sablja*, *Štriga*, *Žulj* itd. znače samo prezime bez obzira na to što u kontekstima mogu imati i dodatne značenjske vrijednosti. Zato nitko i ne pomišlja da osobama koje se prezivaju *Ćorkalo*, *Drapalo*, *Kasalo*, *Krkalo*, *Kusalo*, *Mucalo*, *Oblizalo*, *Prskalo*, *Skvičalo*, *Zatezalo* ili *Cole*, *Drlje*, *Kljajo*, *Škeljo*, *Škiljo*,

² Za tu je tvrdnju upravo simboličan odgovor J. W. Goethea upućen J. G. Herderu zbog njegove doskočice na račun imena slavnog pjesnika koji u odgovoru tvrdi da ime (prezime) »nije ogrtač koji se objesi na leda pa da se može lako zgužvati i poderati«, nego da je ono »odjeća, tijesno priljubljena uz tijelo« i tako srasla s njim da se od njega ne može bezbolno otrgnuti, v. Pavle Rogić, *Patronimijski rječnik*, *Jezik* 1962/ /63, br. 2, str. 39.

³ Za primjer toj tvrdnji navodim poznato splitsko prezime koje se na jedan način ostvaruje u kontekstu »Ovako je jedan put šjor Toni Aj'nović bi' s prijate'jiman na jednu večeru kod Stude« (Marko Uvodić, *Drugi libar*, Slobodna Dalmacija, Split, 1952., str. 161) a na drugi način kad to prezime, vjerojatno uz ime iste osobe, tj. Ante Aljinovića, navodi jedna znanstvena studija, v. Mirjana Škunca, *Glazbeni život Splita*, Književni krug, Split, 1991., str. 343.

⁴ »Ma kako to zvučalo neobično, za vršenje funkcije nominacije i identifikacije dovoljna je gola forma imena«, tvrdi Srđan Janković (Imena tipa Elma—Alma, *Onomastica Jugoslavica*, knj. 10, 1982., str. 79), a to, dodajem, u još većoj mjeri vrijedi za nominaciju i identifikaciju prezimenom.

Štrbo, Ždero ili Krivošija, Pletikosa, Stokrpa, Tresiglava ili Čarapina, Drobina, Gluščina, Gobina, Poserina, Rogina, Vržina ili Drekonja, Glavonja, Stoponja, Šaronja, Turonja, Vratonja ili Beljan, Škiljan, Tikvan⁵ itd. treba pripisati značenje što se nazire u znaku kojim su označene.⁶

Najveća je razlika između prezimenā i apelativā u prirodi veze između označitelja i označenika. Razlika se očituje na dva načina. Prvo, apelativi funkcioniraju kao znakovi bez obzira na to postoji li ili ne postoji realnost koja je njima označena. Tako je npr. *jednorog* jezični znak jer ima svoj izraz i svoje značenje i nije zadatak jezičnom istraživaču da se bavi njegovim izvanznakovnim sadržajem.⁷ U konkretnom je slučaju, kako tvrdi Umberto Eco, stvar zoologije da utvrdi postoji li takvo biće i ako postoji, kakve su mu biološke osobine, odnosno da je stvar povijesti kulture ocjena »uloge imaginacije u civilizaciji određene epohe«. ⁸ A što se prezimenā tiče, ona postoje samo onda kad s onu stranu jezičnog znaka postoji realnost na koju se odnose. Bez te realnosti ona ne mogu imati značenje prezime, a to isto tako znači da bez toga plana kao dijela dvodijelne cjeline ne mogu biti ostvarena kao jezični znakovi. Drugo, za razliku od apelativa kao što su *kobila, kuka, kukolj, lakat, motika, obraz, poluga, rep, rog, skorup, šćap, šipak, šljiva, štaka, trn* itd. u kojih nema nikakve podudarnosti između njihova izraza i onoga što je u nejezičnoj stvarnosti njima označeno, u kojih je, dakle, veza između označitelja i označenika arbitrarna, u prezimena *Kobila, Kuka, Kukolj, Lakat, Motika* i svih ostalih koja su svojim i odsječnim i nadodsječnim dijelom izraza podudarna s ovdje spomenutim apelativima veza je sasvim drugačije prirode jer uvijek postoji razlog zbog kojeg su se u trenutku nastanka prezimenā prezimena oblikovala onako kako su oblikovana.⁹

Zato su naša dosadašnja istraživanja prezimenā pretežno istraživala odnos između njihova izraza i onoga što je izrazom označeno. Otud i uvjerenje

⁵ Kad nije posebno naznačen izvor, sva se ostala ovdje spomenuta prezimena navode prema *Leksiku prezimena Hrvatske*, Institut za jezik i Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1976. (u daljem tekstu *Leksik*) i prema Milan Nosić, *Hrvatski obratni prezimenar*, Hrvatsko filološko društvo, Rijeka, 1995. (u daljem tekstu *Prezimenar*).

⁶ Kako tvrdi Petar Šimunović »imena su, semantički gledano, prazna, znakovi bez smisla« (Daničić onomastičar, *Zbornik o Đuri Daničiću*, JAZU, Zagreb, 1981, str. 444).

⁷ Ili »izvanznakovnim univerzumom«, kako smisao označenog naziva Dubravko Škiljan, *U pozadini znaka*, Školska knjiga, Zagreb, 1985., str. 86.

⁸ *Kultura, informacija, komunikacija*, Nolit, Beograd, 1973., str. 41.

⁹ »Nastanku prezimena prethodi motiviranost kao kreativan čin«, tvrdi Petar Šimunović, *Naša prezimena*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1985., str. 21. Ako prezime shvatimo kao simbol za oznaku određenog društvenog entiteta, onako kako svaki simbol shvaćamo kao oznaku za nešto, onda bi se tvrdnja Ferdinand de Saussurea (*Opšta lingvistika*, Nolit, Beograd, 1969., str. 86) da »simbol nije proizvoljan, nije prazan« jer »postoji trag prirodne veze između oznake i označenoga« odnosila i na prezimena.

da je prezime objašnjeno samo onda ako se uz podatak gdje se prezime javlja i koliko se osoba njime preziva objasni njegova etimologija. Kako se uz to ta veza uglavnom objašnjavala prema načinu na koji su prezimena zapisana,¹⁰ a to znači bez njihovih prozodema i s oštećenjima njihovih izraznih vrijednosti, čak vrlo bitnih sa stajališta njihove tvorbene strukture,¹¹ to normiranje prezimena kao jezičnih znakova s odnosom označitelj/značenje nije nimalo lak zadatak. Središnje je zapravo pitanje možemo li prezimena dobro objasniti kao oblike za standardnu upotrebu zanemarujući njihovu etimologiju,¹² a to znači s osloncem samo na njihov izraz, vrlo često varijabilan,¹³ i samo na njihovo značenje, svedeno samo na značenje prezime.

Sve što kazujem u ovom članku u znaku je potvrdnog odgovora na to pitanje. Već poznatim načelima o normiranju prezimena¹⁴ dodajem više kao objašnjenje nego kao nov stav da se normativnim zahvatima mogu prezimenima mijenjati samo vidljiva fonotaktična, morfonološka i tvorbena oštećenja izraza i da u odnosu na postojeće značenje promjena ne smije prezimenu ni dodavati ni oduzimati kontekstualne značenjske vrijednosti. Opća načela, rekao bih, i ne bi trebala biti sporna. Zbog vrlo velike slojevitosti prezimenskog leksika i razlika među prezimenima s obzirom na nji-

¹⁰ Kako tvrdi F. de Saussure (n. dj., str. 30) »pismo zamagljuje pogled na jezik: ono nije odijelo, već prerađivanje«.

¹¹ Za primjer ću navesti samo prezime *Matić* kojim se, prema *Leksiku*, preziva(lo) više od 4600 osoba. U tom istom izvoru postoji, doduše, i prezime *Matijić*, ali samo u jednom mjestu šibenske općine (s 12 osoba u tri obitelji). Da je i u *Leksiku* u velikoj mjeri zatrta tvorba sufiksom *-ić* od imena na *-ija* (*Andrija*, *Anđelija*, *Dragija*, *Ilija*, *Lucija*, *Marija*, *Matija*, *Tadija* itd.), potvrđuje i uputa uz prezime *Matijić*, tj. »v. *Matić*«. Moja terenska istraživanja, međutim, kazuju da se prema načinu na koji nositelji toga znaka u Vaćanima izgovaraju prozodeme svoga prezimena, tj. *Mâtić*, radi o izvedenici strukture *Matij/ić*.

¹² To je pitanje već naznačeno u našoj literaturi (doduše u vezi s imenima mjesta, ali to isto u istom smislu vrijedi i za prezimena): »Drugo je kad uključimo etimologiju, no odmah se postavlja pitanje je li potrebno uključivati etimologiju. Načelno bi se odmah moglo reći da nije, jer je riječ o suvremenom stanju i o suvremenom književnom jeziku, ali konkretno gledano, nije tako jednostavno«, Stjepan Babić, O razlikama između narodnih i službenih imena mjesta u SR Hrvatskoj, *Jezik* 1982/83, br. 3, str. 65.

¹³ Da izbjegnem možda najbolji primjer varijacije prezimena i to u obliku u kojem bi ono sa stajališta jezične norme bilo najpravičnije (jer sam taj primjer drugdje spomenuo, v. O jednom tipu splitskih prezimena, *Folia onomastica Croatica*, 5, 1996., str. 14), ovdje ću navesti varijacije prezimena *Samardžija* (*Samarčija*, *Samardjija*, *Samardia*, *Samarđija*, *Samarija*, *Samaržia*, *Samaržija*) i *Samardžijić* (*Samarčić*, *Samardjić*, *Samarduć*, *Samardžić*, *Samarđijević*, *Samardjić*, *Samaržić*).

¹⁴ Vidi npr.: Stjepan Babić, Prezimena, toponimi, etnici i ktetici u književnom jeziku, *Jezik* 1975/76, br. 5, str. 139–144 te članke Stjepka Težaka, Antuna Šojata i Danijela Alerića u *Jeziku* 1974/75, br. 1.

hovo podrijetlo, njihovu strukturu (tvorbenu i netvorbenu), onomastičku i neonomastičku vrstu leksema od kojih se oblikuju njihove postave itd. spорови nastaju zbog pojedinosti. U cijeloj stvari kojom se bavi ovaj članak samo načelno najvažnije je pitanje koja su to vidljiva oštećenja što bi ih trebalo popraviti da bi prezimena bila prilagođena jezičnoj normi.

2. Normiranje odsječnog dijela izraza

Jedno od najčešćih oštećenja odsječnog dijela izraza prezimena prikazat ću na primjeru jednog grozda od desetak prezimena iz istog antroponomastičkog gnijezda. Riječ je o prezimenima kojima kao etalon za vrednovanje vrste promjena možemo uzeti prezime *Smokrović*. Prema *Leksiku*¹⁵ ova su prezimena posijana cijelim hrvatskim prostorom od Splita i sjeverne Dalmacije (najviše oko Zadra), preko Like (oko Perušića i Gračaca), preko Hrvatskoga primorja (oko Senja i Rijeke), preko Istre (oko Labina, Pazina, Poreča, Pule i Rovinja), preko sjevernozapadne Hrvatske (Donje Selo, Jastrebarsko, Karlovac, Zagreb, Bjelovar, Virovitica, Garešnica) pa cijelom Slavonijom (od Novske do Vinkovaca i Vukovara).¹⁶

Kao što se vidi iz postave, etalonsko je prezime vrlo niske tvorbene prozirnosti jer mu se ispred prezimenskog sufiksa *-ić* nalazi do te mjere nemotivirana osnova da ni za segment *-ov-* ne možemo pouzdanije kazati ima li, kao što ima u strukturi tolikih drugih prezimena, pridjevsku vrijednost ili mu je vrijednost kakve druge prirode. Sva prezimena iz tog gnijezda pripadaju dvjema skupinama. U jednoj su ona koja su nastala preinakom nekog odsječnog dijela strukture etalonskog prezimena: pojednostavnjivanjem suglasničke skupine *kr*, kao u prezimenu *Smoković*, alternacijom *o/u* u prvom slogu, kao u prezimena *Smukrović* (i *Smuković*), alternacijom *o/a* u drugom slogu kao u prezimena *Smokavić* (i *Smukavić*), alternacijom *m/n*, kao u prezimena *Snukavić*, i još jednom preinakom nešto drugačije prirode. U drugoj su skupini dva prezimena: *Osmokrović*, od kojeg je, vjerojatno također preinakom, nastalo prezime uzeto ovdje kao mjera za vrednovanje razlika u postavi prezi-

¹⁵ U popisu pučanstva 1948. prezivalo se prezimenima kojima je to prezime etalon više od šeststo osoba u sto pedeset obitelji.

¹⁶ Takvu bismo proširenost jednog prezimena kojemu se u osnovi ne nalazi osobno ime velike čestote mogli povezati s migracijama i prema povijesnim istraživanjima mletačko-turskih sukoba na sjevernodalmatinskom prostoru u XVI. stoljeću odrediti mu sjevernu Dalmaciju kao matični prostor. Kako je mletački posjed na zadarskom području bio veoma uzak, stanovništvo se u učestalim sukobima ili povlačilo u utvrđeni Zadar ili se iseljavalo. Jedan od pravaca preseljenja, tvrdi Seid Traljić (Vrana i njezini gospodari u doba turske vladavine, u zborniku *Povijest Vrane*, Institut JAZU u Zadru, Zadar, 1971., str. 355), »išao je u južnu Istru«. Zato se pri popisu pučanstva u Rovinju 1585. među 543 obitelji našlo i 146 obitelji onedavno doseljenih u grad, a od njih je, sudeći prema prezimenima, najviše onih doseljenih »iz hrvatskih krajeva na istočnoj obali Jadrana (Zadar, Šibenik, Neretva)«.

mena, te *Osmokrojević*¹⁷, kao izvorna vrijednost prezimena cijeloga grozda.

Sve su preinake u tih prezimena dvojakog karaktera. Jednog je karaktera preinaka kojom se zatire najjasniji trag prvotne motivacije, tj. *Osmokrović* → *Smokrović*. Preinaka je u najizravnijoj vezi s težnjom da se u prezimena čak i svjesno potiru svi oni značenjski signali koji ne znače prezime, naročito kad su u pitanju značenja s negativnim značenjskim predznakom, jer prezimena funkcioniraju u onomastičkoj komunikaciji to bolje što su im prigušenija sva ostala značenja u korist onoga po kojem su ona znakovi za drugu determinaciju. A to što se pučkom etimologijom nemotivirana prezimena ponekad resemantiziraju približavanjem njihova oblika obliku jasnijeg značenja, kao što je slučaj s prezimenom *Smokrović* iz toga grozda, dokazuje samo da pojave u jeziku nemaju bezizuzetnost pojava u matematičkom računu i da se jezične realizacije ne kreću samo matičnom strujom. Drugačijeg su karaktera sve ostale preinake. U njima se najbolje očituju razlike između apelativnog i prezimenskog leksika. Onoga trena kad prezime izgubi oslonac na oblik prepoznatljiva značenja i kad od neproizvoljnog postane proizvoljan znak, prestaje biti otporno na promjene u jezičnoj upotrebi. Razliku prema kojoj u općeg leksika »proizvoljnost znaka štiti jezik od svakog pokušaja promjene«¹⁸ duguje razlici koja na planu značenja postoji između tih dviju vrsta leksika. Tako npr. značenje 'osobina onoga kome su rogovi ukrivo postavljeni' i 'osobina onoga koji ukrivo gleda' čuva pridjeve *razrog* i *razrok* od promjena u njihovu izrazu. A prezime *Razrog* sasvim bi dobro funkcioniralo i u obliku *Razrok*, onako kako na jednak način dobro funkcioniraju prezimena *Beg* i *Bek*, *Ivaz* i *Ivas*, *Obrež* i *Obreš* itd. jer se u njih značenjski sadržaj ne mijenja, bez obzira na promjene na planu izraza.¹⁹

Za predmet o kojem govorim zapravo i nije važno kolik je stupanj vjerovatnosti da su odnosi među prezimenima ovoga grozda upravo onakvi kakvi su u ovoj interpretaciji, koliko je važno da svaki od ovih oblika povećava učinkovitost antroponomastičke komunikacije a nije u raskoraku s jezičnom normom ni tvorbeno, ni morfonološki, ni fonotaktički. Tako je pojednostavnjivanje suglasničke skupine *kr/k* (*Smokrović* → *Smoković*) ili stezanje sekvencije *-ojević* u *-ović* (*Osmokrojević* → *Osmokrović*)²⁰ u skladu s načelom da je »naj-

¹⁷ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, JAZU, Zagreb, 1882–1976., s objašnjenjem »prezime u Lici. Bogdanović (zabilježio akc. đ-)«.

¹⁸ De Saussure, n. dj., str. 91.

¹⁹ Zato se tvrdnja Andre Martineta (*Osnove opće lingvistike*, Biblioteka Teka, Zagreb, 1982., str. 21) da »svakoj razlici u značenju nužno odgovara razlika u obliku« nikako ne može odnositi na prezimena (i na onomastike uopće).

²⁰ Neka za primjer te vrlo proširene pojave u našoj antroponimiji posluže šibenska prezimena. Prema monografiji Ante Šupuka *O prezimenima, imenima i jeziku starog Šibenika*, Muzej grada Šibenika, Šibenik, 1981. (u zagrađama su stranice), u Šibeniku su u razdoblju od XIV. do XIX. stoljeća zabilježena ova prezimena na *-ojević*:

bolji onaj oblik koji u sebi spaja potrebnu razumljivost i najveću moguću jednostavnost»,²¹ a većim brojem oblika, nastalih alternacijama *o/u*, *o/a*, i *m/n*, točnije identificiramo i diferenciramo označenike u društvu, prostoru i vremenu.

S obzirom na normiranje prezimenskog leksika samo bi u prezimenskom grozdu o kojem je riječ prezimenu *Smokroić* trebalo popraviti vidljivo oštećenje. U našoj je pravopisnoj tradiciji posrijedi pisanje glasa *j* između dvaju otvornika, a zapravo posrijedi je tvorbeni zakonitost prema kojoj se tvorba sufiksom *-ić* ostvaruje samo od osnova sa zatvorenim slogom. To vrlo jasno ističe Dragutin Boranić u izdanjima svoga *Pravopisa*²² i za primjere navodi izvedenice sufiksima *-ić* i *-ica* prezimena *Cvijić*, *Grujić*, *Marojić*, *Pejić* i *Rajić* te deminutive *Cvijica*, *Grujica*, *Marojica*, *Pejica* i *Rajica*, a u pravopisnom rječniku i neke druge primjere tih tvorbenih tipova. Sve se te tvorbe ostvaruju od osnova koje završavaju na *j* ispred kojeg je neki samoglasnik, i to ponajviše od osnova već izvedenih sufiksima *-oje*, *-ija*, *-aj/a* ili od osnova hipokoristika tipa *Bajo*, *Cvijo*, *Grujo*, *Pejo*, *Rajo*. Da se prezimena kojima se ispred prezimenskog *-ić* nalazi osnova takva dočetka navode u *Leksiku* nedosljedno, onako kako su nedosljedno popisana (i potpisana), neka pokaže samo malen izbor prezimena i samo onih na *-aić* i *-ajić*: *Baić* i *Bajić*, *Blagaić* i *Blagajić*, *Gaić* i *Gajić*, *Krnjaić* i *Krnjajić*, *Mihaić* i *Mihajić*, *Paić* i *Pajić*, *Raić* i *Rajić*, *Tomaić* i *Tomajić*, *Vidaić* i *Vidajić*. Jednak je odnos i s prezimenima s dočetkom *-eić* i *-ejić* (tip *Andreić* i *Andrejić*), *-oić* i *-ojić* (tip *Matoić* i *Matojić*), *-uić* i *-ujić* (tip *Oluić* i *Olujić*), *-iić* i *-ijić* (tip *Cviić* i *Cvijić*), *-aičić* i *-ajičić* (tip *Braičić* i *Brajičić*), *-eičić* i *-ejičić* (tip *Peičić* i *Pejičić*), *-oičić* i *-ojičić* (tip *Ostoičić* i *Ostojičić*), *-uičić* i *-ujičić* (tip *Vuičić* i *Vujičić*), *-aović* i *-ajović* (tip *Braović* i *Brajović*), *-eović* i *-ejović* (tip *Mateović* i *Matejović*), *-iović* i *-ijović* (tip *Miović* i *Mijović*), *-oević* i *-ojević* (tip *Maroević* i *Marojević*), *-aević* i *-ajević* (tip *Braević* i *Brajević*), *-iević* i *-ijević* (tip *Matiević* i *Matijević*), *-aica* i *-ajica* (tip *Peraica* i *Perajica*), *-oica* i *-ojica* (tip *Peroica* i *Perojica*), *-uica* i *-ujica* (tip *Vuica* i *Vujica*) i još podosta prezimena kojima se u tvorbenoj strukturi nalaze sufixi *-ina*, *-an*, *-oč*, *-ač*, *-oš* itd. U svih je dvostrukost posljedica iste pojave jer je u svih podjednako neizrazita čujnost sonantnog *j* u me-

Berojević (30), *Bubojević* (54), *Dobrojević* (30, 56, 70) *Ljubojević* (57, 70), *Marojević* (86), *Perojević* (16), *Strizojević* (16, 63, 67, 70), *Vidojević* (30), *Vukmirojević* (69), *Zorojević* (65) i *Zubojević* (16), a i »najstarije šibensko prezime (...) jest Dragojević koje se prvi put potvrđuje 1272. godine« (str. 15). Od prezimena toga tvorbenog tipa u Šibeniku, prema popisu iz 1948., nema ni jednoga, ali ima onih na *-ović* (vjerojatno oblikovanih stezanjem *-ojević* u *-ović*) i to: *Berović*, *Dragović*, *Perović*, *Vidović*, *Zorović* te u neposrednoj blizini *Dobrović* i *Zubović*.

²¹ Oto Jespersen, *Čovječanstvo, narod i pojedinac*, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo, 1970., str. 78.

²² *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*, vidi npr. treće (1926. g.), deveto (1947. g.) i deseto izdanje (1951. g.).

đusamoglasničkom položaju. Kako je na jednak način od njihove govorne prezentacije udaljena njihova pisana prezentacija i s j i bez njega na granici tvorbenih morfema, to ne bi trebalo posumnjati u valjanost stava da je pravilan (ili da je pravilniji) onaj oblik u kojem se ogleda zakonitost tvorbe odgovarajućim sufiksom od odgovarajuće osnove. Zato bi prezime koje iz ovoga gnijezda navodi *Leksik* u obliku *Smokroić* trebalo prema tvorbenoj normi sačuvati neokrnjene dijelove izvedeničke strukture na tvorbenom šavu i glasiti *Smokrojić*.

Namjera mi je prije svega da analizom i samo jednog prezimenskog gnijezda pokažem kako se do značajnijih spoznaja o prezimenu kao jezičnom znaku može doći istraživanjem odnosa između označitelja i značenja ma kako to značenje bilo bez značenja. Za istraživanje tog odnosa čak i kad vrednujemo prezimena kao fenomene za standardnojezičnu upotrebu, nisu nam potrebni podaci o njihovu razmještanju u prostoru, o broju označenika koji se njima prezivaju ni o značenjima²³ koja su ona imala u trenutku onimizacije. I bez tih se podataka mogu usporedbom njihova izraza, ako su im u izrazu signali odgovarajućeg jezičnog idioma, u konkretnom slučaju signali hrvatskoga jezika, i zakonitosti po kojima je taj izraz oblikovan opisivati njihove jezične vrijednosti, dakako i standardnojezične.

Tekst ovoga članka ne bi odgovarao naslovu da uz načelan stav o normiranju prezimenskog leksika nisam pokazao način njegove primjene na jednom primjeru. Najvažnije je, dakako, pitanje koja su to još vidljiva oštećenja u odsječnom dijelu izraza prezimena koja bi trebalo prilagoditi jezičnoj normi. Potpun(iji) odgovor na to pitanje treba pričekati. Zbog stiješnjenog prostora navest ću najprije samo dvije vrste odsječaka u vezi s kojima ne bi trebalo biti sporova jer se radi o nepodudarnostima između načina njihova izgovora i načina prezentacije njihova izraza pismom. Radi se, prvo, o odsječcima kakvi su u prezimena *Akbaba*, *Bobsić*, *Dabčević*, *Dobša*, *Dogša*, *Dragčević*, *Dragšić*, *Drugčević*, *Dubčić*, *Dudković*, *Dusbaba*, *Kebčija*, *Legčević*, *Križka*, *Podkonjak*, *Rubčić*, *Sladkov*, *Zadković*, *Zubčević*, *Zubčić*, *Zubković*, *Žabčić*, *Žabkar*, *Žižka*, *Žubčić*, *Žugčić* itd., ostvarenima u pismu protivno pravopisnoj normi o jednačenju glasova po zvučnosti jer nije riječ o »pojedinačnim vlasti-

²³ Nisam našao pouzdan oslonac za tumačenje etimologije prezimena *Osmokrojević* jer ni u jednom antroponimikonu do kojeg sam mogao doći letimičnim odabirom nisam našao potvrdu pretpostavci da postoji *Osmokroje* kao ime (ili kao nadimak) i da se u toga prezimena kao i tolikih drugih prezimena (*Bogojević*, *Budojević*, *Cvetojević*, *Dobrojević*, *Dragojević*, *Hrojević*, *Kragojević*, *Krunojević*, *Tvrdojević* itd.) ispred sufiksa nalazi osobno ime ili osobni nadimak. Zato samo s većom ili manjom vjerojatnošću možemo tvrditi da u osnovi toga prezimena iza izraza stoji značenje »dijete osmo po rođenju« kao što je i u imena *Osman* i *Osmanka* (usp. V. Mihajlović, *Tragovi indoevropske osmice u našoj apelativnoj leksici i onomastici*, *Onomastica Jugoslavica*, knj. 10, Zagreb, 1982., str. 145). Kao što u svakom etimologiziranju ima nedoumica,

tim imenima²⁴ i jer se gotovo sva ta prezimena ostvaruju i u pismu u skladu s morfonološki uvjetovanom alternacijom. Druga vrsta nepodudarnosti u granicama samo nešto drugačijeg tipa morfonoloških alternacija nalazi se u prezimena *Bišćak, Bresčić, Kamesčić, Kasčić, Kosčić, Lesčić, Liposćak, Lisnjak, Matusćak, Masnjak, Prolosčić, Rovisnjak, Rusčić, Zrinsćak* itd. od kojih su većina (*Bišćak, Breščić, Kameščić, Koščak, Leščić, Lipoščak, Lišnjak, Mašnjak, Prološčić, Rovišnjak, Ruščić, Zrinščak* itd.) i u pismu ostvarena po pravopisnoj normi s ujednačenim zatvornikom po izgovornome mjestu.

Na kraju ovoga pregleda spomenut ću i jednu skupinu od prezimena u kojih je neprilagođenost jezičnom standardu fonotaktičke prirode. U *Prezimenaru* samo onih tipa *Marć* ima tridesetak (*Alešč, Belć, Bolć, Bujć, Činć, Dajć, Darć, Fajć, Glešč, Hrešč, Hrošč, Ilijć, Kadošč, Kopinć, Mesć, Povšč, Rešč, Škvarć, Terć, Tonć, Valjć, Vorć, Zorć, Zorenć* ...). U svih je suglasnička skupina na dočetu prezimenske postave posljedica zamukivanja nenaglašenog *i* iz prezimenskog sufiksa.²⁵ Vidljivo bi, dakle, oštećenje trebalo prilagoditi jezičnom standardu oblikovanjem tih prezimena s izvornom vrijednošću tvorbenog elementa kakav je u tolikih prezimena. Zato su podaci o onima koji se tako prezivaju u nestandardnom kodu trebali u *Leksiku* biti navedeni pod natuknicama *Belić, Bolić, Bujić, Činić, Dajić, Darić, Hrešić, Ilijić, Kopinić, Mesić, Rešić, Škvarić, Terić, Tonić, Vorić, Zorić, Zorenić* itd.

3. Normiranje nadodsječnog dijela izraza

U prezimena se daleko spontanije ostvaruje prilagodba jezičnoj normi nadodsjećnih nego odsječnih dijelova izraza. Posljedica je to istine da su razlike među jezičnim signalima prezimena i jezičnih znakova uopće daleko uočljivije u pismu nego u govoru, da se u pisanoj realizaciji prezimenima obično ne definiraju nadodsječnici te da se u govornoj realizaciji ne zamjećuju nadodsjećne razlike u oblikovanju izraza istog prezimena kad razlike nemaju razlikovnu vrijednost. Zato zahtjev da u prezimena »naglasak treba prilagoditi književnom sustavu prema odgovarajućem odnosu«²⁶ ni izdaleka ne izaziva onoliko nedoumica koliko ih izaziva zahtjev za prilagodbom prezimenskih odsječaka.

nedoumica ima i u tumačenju etimoloških vrijednosti toga prezimena, npr. zašto dolazi do inverzije u redosljedju suglasnika u suglasničkoj skupini ispred *-oje*, tj. zašto se **Osmorkoje* premetnulo u *Osmokroje*.

²⁴ Stjepan Babić, Božidar Finka, Milan Moguš, *Hrvatski pravopis*, Školska knjiga, Zagreb, 1996., str. 49.

²⁵ U jednoj poodavnoj prigodi reče mi dr. Krunoslav Pranjić da se jedan njegov prezimenjak na nekom dokumentu potpisao svojim prezimenom u obliku *Pranjć*.

²⁶ S. Babić, *Prezimena, toponimi, etnici i kretici u književnom jeziku*, str. 141.

Prilagodba prezimena jezičnoj normi ne bi bila teško ostvariva na tom planu njihova izraza da za prezimenski i onomastički leksik uopće imamo barem približno dorađenu normu kakvu, ma kakva je da je,²⁷ imamo za najveći dio preostalog leksika hrvatskoga jezika. Da ne tražim druge primjere, neka mi za dokaz ovoj tvrdnji posluže prezimena na primjerima kojih sam kazao nešto o posebnostima u normiranju prezimenskih odsječaka.

Kad iz grozda izdvojimo prezime *Smòkrojić* kojemu je nadodsječak kao i u prezimena na *-ić* s izvedenim osobnim imenom na *-oje* u osnovi (tip *Àndroje* → *Àndrojić*), onda bismo sve ostale po vrsti nedoumica koje izazivaju njihovi prozodemi mogli svrstati u tri skupine.

U jednoj su *Osmokrojević* i *Osmokrović*. Prema tvorbenom elementu ispred njihova tvorbenog sufiksa ne možemo im naći odgovarajućeg tvorbenog, pa prema tome ni odgovarajućeg naglasnog tipa. Najbliža su im po načinu tvorbe prezimena tipa *Marojević* i *Marović*, ali kako u *Osmokrojević* osnova nije izvedenica sufiskom *-oje* od dvosložnog hipokoristika (kakva je *Màroje* u *Marojević*) ni u *Osmokrović* osnova neizvedenog dvosložnog hipokoristika (kakva je *Máro* u *Marović*), ne možemo pouzdano suditi treba li im prema ortoepskoj normi nadosječak biti onakav kakvim ga je naznačio prinosnik²⁸ (dakle *Òsmokrojević* i *Òsmokrović*) ili bi im prozodemska vrijednost trebala biti onakva ili približno onakva kakva je u prezimena skupine kojoj su tvorbeno najbliža (dakle *Osmòkrojević* ili *Osmokrójević* u usporedbi s *Màrojević* i *Marójević*, odnosno *Osmòkrović* ili *Osmókrović* u usporedbi s *Màrović*, *Márović*, *Màrović*).

U drugoj su skupini prezimena *Smokavić*, *Smukavić* i *Snukavić*. Iako po tvorbenoj strukturi ne pripadaju prezimenima kao što su *Jèlavić*, *Kàtavić*, *Màravić*, *Pètravić* itd. jer se u osnovi ovih nalazi osobno ime izvedeno sufiskom *-ava*,²⁹ sličnošću izraza pripadaju im po naglasnom tipu, pa bi nadodsječkom trebali biti oblika *Smòkavić*, *Smùkavić*, *Snùkavić* ili još i s dubletnim kratkosilaznim, kakav se uz taj sustavniji javlja nadodsječkom nekih prezimena, npr. prezimena *Jèlavić*.

U trećoj su skupini prezimena *Smokrović*, *Smukrović*, *Smoković*, *Smuković* i *Smokvović*. Po naglasnom bi tipu pripadali prezimenima kojima se ispred prezimenskog *-ović* nalazi neizvedeni dvosložni hipokoristik, dakle prezimenima tipa *Vladović*. Iza tako vrlo jednostavne tvorbeno strukture njihovih odsječaka stoje vrlo raznoliki naglasni signali nedodsječnog dijela njihova izraza.

²⁷ U tom je smislu znakovita ocjena S(tjepana) B(abića) kako je pogrešno »prilično prošireno mišljenje ... da književne naglasne norme zapravo i nema, da je naš naglasni sustav u kaotičnom stanju, da je sve spomo« (*U ovome broju*, *Jezik* 1996/97, br. 2, str. 41).

²⁸ Tj. Bogdanović, vidi bilj. 17.

²⁹ Usp. ime *Stanava*, zabilježeno u Šibeniku u XV. stoljeću, v. A. Šupuk, n. dj., str. 12.

Tako na prvom slogu mogu biti sva četiri naglasaka kao u primjera *Ívović, Drâgović, Bêgović, Bòrovíc*,³⁰ a kako sam čuo od većeg broja nositelja prezimena toga tvorbenog tipa, može im biti naglašen i drugi slog (tip *Medòvić*).

U ovome članku nema prostora za analizu te pojave i načina na koji bi ta prezimena prozodemski trebala biti usustavljena u naš ortoepski sustav. Zato samo dvije konstatacije: prva, da razloge tom prozodemskom preobilju treba potražiti u tome što su se uporedo s pojednostavnjivanjem odsječnog dijela izraza zadržavali u nadodsječnom sloju otisci asimiliranih struktura i, druga, da bi im za standardnu upotrebu trebalo izborom pojednostavniti nadodsječni oblik.

Letimičnim pregledom nadodsječaka samo jedne skupine prezimena želim tek dokazati da se »naglašavanje u propisanoj normi« kao »najnevoljnija strana hrvatskoga jezika sve od Maretića do najnovijeg vremena«³¹ odnosi ponajviše na prezimenski leksik. Kako je završio prvi pokušaj usustavljanja prezimena u naš prozodemski sustav, pokazat će primjeri iz *Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika*³² *Bógović, Bóžović, Brájović, Brković, Đáković, Đúrović, Ívović, Knézović, Mátović* itd., jer se od njih malo koji danas čuje u takvu prozodemskom obliku. Neodgovarajuća norma posljedica je neodgovarajućeg modela opisa dvosložnih hipokoristika koji se nalaze u osnovi ovih prezimena. Model je oblikovan samo na apelativnom leksiku. Od tog je leksika u toj vrsti tvorenica antroponomastički leksik prozodemski daleko raznolikije oblikovan. Ta se raznolikost nužno mora očitovati raznolikošću prozodemskog oblikovanja prezimena koja se sufiksima *-ović* i *-ević* izvode ponajviše od pokraćenih osobnih imena hipokorističnog oblika.

Uza sve ostalo ovaj letimični pregled želi pokazati da normiranje prezimenskog leksika nije ništa drugo nego opis jezičnih osobina tog leksika s posebnog stajališta, i to onih osobina koje su ostale u sjenci dosadašnjih istraživanja odnosa između izraza prezimena i onoga što je njihovim izrazom označeno. Zato normiranje prezimenā nema samo praktičnu vrijednost u oblikovanju tih znakova za jezično priopćavanje.

4. Zaključak

Posebnosti u normiranju prezimenskog leksika posebnosti su u odnosu na normiranje općeg leksika. Razlike u pojedinostima normativnog postupka posljedica su razlika koje iz odnosa *označitelj, značenje* i *označenik* postoje između ta dva leksička sloja. Kako je u jedinica prezimenskog leksika značenjski plan jezičnog znaka sveden samo na značenje 'prezime', nesporazumi nastaju

³⁰ Svi su primjeri iz *Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika*.

³¹ Kako tvrdi Stjepan Vukušić, Iz povijesti hrvatskoga naglašavanja, *Jezik* 1996/97, br. 3, str. 105.

³² *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*.

u vezi s pitanjem možemo li prezimenima opisivati njihove jezične osobine nezavisno od veze *označitelj* i *označenik* i oblikovati im i odsječni i nadodsječni dio izraza za standardnu upotrebu zanemarujući im etimološke vrijednosti. Tekst ovoga članka na primjerima dokazuje da je moguć opis i s takva stajališta ako se primjenom norme prezimenima ne mijenjaju značenjske vrijednosti bilo kojeg značenjskog plana.

Po tom bi načelu prezimena u odsječnom dijelu izraza bila usklađena s jezičnom normom tvorbeno (npr. tipa *Cviić* → *Cvijić*), morfonološki (npr. tipa *Dragšić* → *Drakšić* ili tipa *Košćić* → *Koščić*) i fonotaktički (npr. tipa *Zorć* → *Zorić*). Po istom je načelu moguća standardizacija i prezimenskih nadodsječaka. Teškoće u primjeni norme u oblikovanju signala te vrste nastaju zbog nedorađene ortoepske norme za ovaj sloj posebnog leksika.

Posve je drugo pitanje tko ima pravo prezimenima mijenjati izraz. Zato je primjena jezične norme kakvu zagovaram ovim tekstom samo u znaku savjeta onima koji zbog bilo kojih razloga odluče zamijeniti svoje prezime drugim prezimenom ili svojem prezimenu promijeniti oblik u pokojoj pojedinosti njegove oblične strukture.

Le particolarità nel normare il lessico dei cognomi

Riassunto

Nel suo articolo l'autore parte dalla constatazione che finora nella linguistica croata le caratteristiche dei cognomi sono state studiate prevalentemente dal punto di vista del rapporto tra la loro espressione e quello che è determinato con l'espressione. Con un tale approccio potevano essere scoperti soltanto i valori etimologici dei cognomi. È, quindi, necessario che le caratteristiche linguistiche siano studiate anche dal punto di vista del rapporto tra l'espressione e il significato dei cognomi. Soltanto in tal modo sarà possibile conformare la loro forma con la norma linguistica. Nella standardizzazione è possibile cambiare ai cognomi solo le discordanze visibili con la norma linguistica, nel senso di formazione (tipo *Cviić*), di morfonologia (tipo *Dragšić*, *Košćić*) e di fonotassi (tipo *Zorć*).

Ključne riječi: normiranje, prezime, osobno ime, hipokoristik, tvorba riječi
Key words: standardization, surname, proper name, hypocoristic, word formation